ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

MARMARA COĞRAFYA DERGİSİ SAYI: 11, OCAK- 2005, İSTANBUL

TARİHÎ COĞRAFYA ÇALIŞMALARININ METODOLOJİSİ KONUSUNDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Adnan Eskikurt*

ÖZET

Tarihî Coğrafya uzun süre coğrafyanın gelişiminin incelenmesine ait bir başlık olarak kabul edilmiş, XIX. yüzyıldan itibaren de tarihî anlamda coğrafyanın üzerinde duran yeni bir anlayış bu alandaki çalışmalara egemen olmuştur. XX. yüzyılda ise tarihî olayların üzerindeki coğrafî etkinin ele alınmasıyla bu saha önem kazanmış ve yeni bir takım çalışmalar yapılabilmiştir.

Günümüzde beşerî etütlerde tarihî gelişime büyük yer ayrılmakta ve meseleler tarihî coğrafya metotlarına göre şekillenen bir perspektifle incelenmektedir. Üstelik belirli bir bölgede beşerî varlığın etüdünü konu edinen ya da toplumların davranışlarında coğrafî unsurların etki derecesini yani coğrafî potansiyeli dikkate alan çalışmalar günümüzde bu disiplini benimseyenler için önem kazanmıştır. Dolayısıyla tarihî coğrafyacı da tarihî malzemeyi başarılı bir biçimde kullanmak için coğrafyacının her zaman aklında olan amaç ve modele sahip olmalıdır.

ABSTRACT

Historical Geography has been accepted as a title belonging to the research of the development of geography for a long period. Dating from XIX. century a new understanding managed studies of this area that stands on geography in historical sense. However this area gained importance in XX. century by taking in hand the geographical effect on historical events and thus some new studies can be done.

Nowadays historical development is widely considered in human researches and the problems are discussed in a perspective featuring by the methods of historical geography. Furthermore, the studies that take into consideration the effects of geographical elements namely geographical potential to behaviors of societies or dealing a human presence in a definite place gained importance for the ones accepting this discipline. For that reason in order to use the historical materials successfully historical geographer must have the aim and the model that is always in mind of the geographer.

* T.C. Beykent Üniversitesi, İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi (adnaneskikurt@beykent.edu.tr).

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

GİRİŞ

Eskiçağ'da Eratostenes, Herodotos, Ptoleme (Batlamyus) ve Strabon tarafından ortaya konan çalışmalar, İslâm bilim dünyasında IX. yüzyıldan itibaren yeniden ele alınırken, coğrafya adı da kullanılmaya başlanmış ve yazılan bir kısım eserlerde "Sûretü'l-Ârz" (yerin yüzü) ve "İlmü'l-Cugrafiya" (Coğrafya bilimi) şeklinde ifadeler yer almıştır.[1] Ebu Zeyd Belhî'nin (X. yy.) "Suveru'l-Ekâlîm" (İklim Tasvirleri) adlı atlası bu dönemin önde gelen eserlerinden biridir. Eserini Ptoleme'nin çalışmaları ve Hint kaynaklarından yararlanarak hazırlayan müellifin eseri, kendi gözlemlerinin yanı sıra, batı-doğu doğrultusunda uzanan iklim kuşaklarını ayırmış olması sebebi ile oldukça önemlidir. Hârizmî, Fergânî, Battanî, İbn Yunus ve Birûnî gibi coğrafya ve astronomi bilginleri ile dünyanın coğrafî özelliklerini ele alan ve bunları "Memâlik ve'l-Mesâlik" (Memleketler ve Yollar) benzeri adlar taşıyan eserlerinde etraflıca ortaya koyan İbn Hurdâzbih, Yakubî, İbnü'l-Fakih, İbn Rusta, İstahrî, İbn Havkal, Makdisî, Mes'ûdî, İbn Fadlân, İdrisî, Ebû'l-Fidâ, İbn Batûta gibi coğrafyacı ve gezginler de bu süreçte temâyüz etmişlerdir.[2] Bekrî ve Yâkut ise, "Mu'cemü'l-Buldân" adı verilen ve alfabetik sırada coğrafî yer adları sözlükleri hazırlamışlardır.[3] Bu dönemde coğrafî konulara duyulan bilimsel merak evrenin felsefî ve dinî kavramları ile bir arada ele alınmış, mevziî coğrafya ağırlıklı çalışmalar yapılmıştır.[4]

Osmanlı Devleti döneminde, Fatih Sultan Mehmet'in iktidarı ile beraber eski eserlerin tercümelerine başlanılması zamanla olumlu bazı gelişmelerin ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Özellikle de konusunu matematik coğrafya (Kozmografya) teşkil eden çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada hâkimiyet kurup adeta bir süper güç haline geldiği dönemde (XVI. yy.), Atlas ve Hint okyanuslarında Osmanlı sancağını dalgalandıran Pirî Reis ve Seydî Ali

---

[1] İZBIRAK, R. - 1976: *Türkiye'de Son Yarım Yüzyıl İçinde Coğrafya Alanında Gelişmeler*, Ank. Üniv. Yayn. no: 257, s. 30, Ankara.
[2] GÜNALTAY, Ş. - 1991: *İslâm Tarih ve Müverrihleri*. Endülüs Yayn. no: 18, s. 422 - 432, İstanbul.
[3] KRAMERS, J. H. - 1931: "Geography and Commerce". *The Legacy of Islam*, s. 84 - 95, Oxford.
[4] ÖNGÖR, S., - 1954: *Coğrafî Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*, Maarif Basımevi, s. 23-24, İstanbul; GÜMÜŞÇÜ, O., - 1999: "Osmanlılarda Coğrafya Biliminin Doğuşu ve Gelişimi", s. 335, Ankara.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Reis tarafından kaleme alınan deniz coğrafyası hakkındaki önemli eserler (Kitâb-ı Bahrîye ve Mir'âtül-Memâlik) ve Uluğ Bey'in astronomi çalışmaları yaşanan gelişmelerden bazılarıdır. Bu dönem, XVII. yüzyılın meşhur gezginleri Kâtip Çelebi ile Evliyâ Çelebi'nin eserleri[5] ile en yüksek zirve noktasına ulaşırken, sözü edilen eserlerde yer alan bahisler siyasî ve askerî sebeplerle de olsa coğrafya bilimine verilen önemi ortaya koymaktadır.

Takip eden keşifler döneminde yapılan seyahatlerle yeryüzünün bilinmeyen yerleri hakkında geniş bir merak uyanırken, uzun süre yeni bilgileri kaydetmekten başka şey yapılmamıştır. Bunu, coğrafyanın atlasa uygun meselelerle alâkalı olduğu kısır bir dönem izlemiştir. Nihayet XIX. yüzyılda meydana gelen canlanma sonucunda Alman Karl Ritter ve Alexandre von Humboldt yeni coğrafyanın temellerini tesis etmişlerdir. Çalışmalarını takip eden Fransız De Martonne, Paul Vidal de la Blache, Brunches, Demangeon, Cholley, Max Sorre, Blanchard, Alman Hettner, Richthofen, Ratzel, Philippson, İngiliz Herbertson ve Mackinder, Amerikalı Semple, W. M. Davis ve I. Bowman, İtalyan Marinelli, Yugoslav Cvijic ve Rus Voeikof gibi isimlerin günümüzde ulaşılan seviyede hisseleri büyüktür.[6]

Tarihî coğrafya ise halâ büyük ölçüde bir sırdır. Uzun süre de bir disiplin olarak coğrafyanın gelişiminin incelenmesine ait bir başlık olarak kullanılmıştır. Az sayıda kişi bunun eski haritalardan ibaret ve belki antik denizcilerin, ortaçağ seyyahlarının ve tüccar gezginlerin hikâyeleri ile alâkalı olmadığına inanmaktadır. Bazıları da bunun tarihi açıklamak için

---

[5] XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Kâtip Çelebi'nin, "*Dünyayı Gösteren Yer*" anlamına gelen eserinde birçok ülkenin tasvirine yer verilir. (KÂTİP ÇELEBİ, *Cihânnümâ* (İklim-i Rum). Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah Efendi no: 259, Halet Efendi Ktp. No: 640, I-II, varak 35a-169b.) XVII. yüzyılda yaşamış bir gezgin olan EVLİYÂ ÇELEBİ yeryüzünü, üzerindeki insan topluluklarını, şehirleri, yapıları tanımak hevesi ile uzun seyahatler yapmış ve bu bakımdan kendi gözlemlerine dayanan eserinde Tarihî Coğrafya yönünden şehirleri, ülkeleri tanıtmış, yeryüzü şekillerini, etnografya bilgilerini yer yer mübalağalı bir anlatımla dile getirmiştir. EVLİYÂ ÇELEBİ - 1935: *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Anadolu, Suriye, Hicaz*. Maarif Vekâleti, Ankara.

[6] MİTCHELL, J. B. - 1963: *Historical Geography*, The English Universities Press Ltd., s. 11, London; TANOĞLU, A., - 1964: "Coğrafya Nedir", *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg*. 7, sayı: 14, s. 14, İstanbul; DOĞANAY, H., - 1992: *Coğrafya'da Metodoloji Genel Metotlar ve Özel Öğretim Metotları*, Atatürk Üniv. Yayn. 739, s. 23, Erzurum.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

coğrafyacıların kusurlu bir girişimi olduğunu düşünürler. Mamafih tarihî coğrafyacı her şeyden önce bir coğrafyacıdır ve ilk görevi her zaman kendisine coğrafyayı öğretmektir.[7] Eğer tarihî malzemeyi başarılı bir biçimde kullanacaksa coğrafyacının özellikle her zaman aklında olan amaç ve modeline sahip olmalıdır. Nitekim bir görüşe göre de beşerî etütlerde tarihî gelişime büyük yer ayrılması ve meselelerin aynı zamanda tarihî coğrafya metotlarına göre ve tarihî coğrafya perspektifi içinde incelenmesi gerekir. Üstelik bir ihtisas dalı olarak tarihî coğrafyanın büyük ölçüde ihmal edilmiş olması, en az 6-7 bin yıldan beri meskûn olan Türkiye'de yerleşme ve topraktan faydalanma ile ilgili birçok problemlerin karanlıkta kalmasına veya etütlerin sathîliğine sebep olarak bir an önce giderilmesi gereken çok büyük bir eksiklik teşkil etmektedir.[8]

Tarihî Coğrafya çalışmalarında Philip Clüver'in XVII. yüzyılda Almanya'nın Tarihî Coğrafyası hakkındaki eseri bir ilk niteliğindedir.[9] Takip eden çalışmalar, bu alanda XIX. yüzyıldan itibaren *tarihî anlamda coğrafyanın önemi üzerinde duran* bir anlayışın yerleşmesine neden olmuş ancak XX. yüzyılla birlikte *tarihî olayların üzerindeki coğrafî etkinin ele alınması* şeklinde bir değişim sürecine girilmiştir. Bu durum, yüzyılın ilk yarısından itibaren bu sahanın önem kazanmasına ve yeni bir takım çalışmaların ortaya çıkmasına imkân vermiştir.

Bu süreçte, Derwnet S. Whittlesey, Carl Ortwin Sauer'in genellikle tarihî dönemlerde belli bir bölgedeki beşerî varlığın etüdünü konu alan çalışmalarını H. Clifford Darby ve Andrew H. Clark'ın eserleri izlemiştir. Institute of British Geographers (kuruluşu 1973) ardından Journal of Historical Geography (kuruluşu 1975) öncülüğünde oluşturulan araştırma gruplarının faaliyetleri ile bu alanda hızlı gelişmeler yaşanmış ve 1979'da devreye giren Association of American Geographers'ın çalışmaları bunları takip etmiştir.[10]

---

[7] MİTCHELL, J. B. - 1963: *aynı eser*, s. 2.

[8] ERİNÇ, S., - 1973: *Elli Yılda Coğrafya*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayn., 11, s. 51, Ankara.

[9] CLUVER, P. – 1616: *Germaniae Antique Libritres. Opus Post Omnium Curas Elaboratissium (1580/1622)*, Tabulis Geographicis, et Imaginibus, Priscum Germanorum Cultum Moresque Referentibus, Exornatum. Adjectae Sunt Vindelicia et Noricum, ejusdem Auctoris. Lugduni Batavorum, Apud L. Elzevirium.

[10] DERWENT, S. Whittlesey. – 1972: "The Earth and the State". *A Study of Political Geography*, Arno Pres, New York; SAUER, C. O. – 1889: *Agricultural Origins And*

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Tarihî coğrafya çalışmalarının günümüzde Türkiye'de de giderek hız kazanıp geliştiği gözlenmektedir. Bununla beraber, arzulanan gelişme düzeyine henüz ulaşılamamıştır. Bu durum, meseleyi metodolojik anlamda ele alan çalışmaların henüz yeterli ölçüde olmamasına bağlanabilir. Bu eksiklik aslında bir karmaşaya sebep olmaktadır. Araştırmacıların da geçmiş kavimler ve medeniyetlerini ele alırken toplumların davranışlarında coğrafî unsurların etki derecesi üzerinde yeteri kadar durmadıkları görülmektedir. Oysa, tarihin muhtelif devrelerinde kurulup gelişmiş ve ortadan kalkmış çeşitli medeniyetlerin özelliklerini yani, idarî ve askerî bünyeleri ile sosyal ve iktisadî ilişkilerinin nasıl bir yapıda olduğunu ortaya koymayı hedefleyen bir çalışmada, dönemin genel şartları ve söz konusu medeniyetler üzerinde etken olan *coğrafî potansiyel* öncelikle ele alınmalıdır. Bu yapılırken inceleme konusunu teşkil eden sahada yaşayan nüfus kitlesini tanımlayan demografik özellikleri (yoğunluk, dağılış, yer değiştirme sebepleri, meşguliyet türleri vb.) de ortaya koyarak birçok hadisenin ilmî bir izahtan mahrum kalmamasına çalışmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Nüfus meselelerini tarihî hadiselerin rakamla ölçülebilen ve harita üzerinde değerlendirilmesi mümkün olan neticeleri veya o hadiselerle paralel bir şekilde gelişen unsurlar olarak değerlendirmek de mümkündür. Üstelik, bu şekilde ele alınmalarında Tarih ve Sosyal Siyâset bilimleri için de büyük kazançlar vardır. Barkan'ın da ifade ettiği gibi, tarihî hadiselerin meydana gelmesinde insan unsuru ve demografik durum ile iktisadî tesirlerin etkileşimi büyüktür. Tarihte görülen büyük sosyal hareketlenmelerin demografik gelişmelerle ekonomik durum arasındaki uygunsuzluktan kaynaklandığı da her zaman hatırda

---

Dispersals; The Domestication Of Animâls And Foodstuffs, Cambridge; SAUER, C. O. – 1987: *A Tribute. Corvallis, Or.*: Association of Pasific Coast Geographers, Oregon; INSTITUTE of BRITISH GEOGRAPHERS – 1980: *Atlas of Drought in Britain*, 1975-76 (ed. J. C. Doorkamp and K. J. Gregory; cartographic advisor, A. S. Burn; forward by Denis Howell, London; INSTITUTE of BRITISH GEOGRAPHERS - 1979: *Change in the countryside: Essays on Rural England, 1500-1900* (compiled and ed. for the Historical Geography Research group by H. S. A. Fox and R. A. Butlin), London; BARR, Brenton M. – 1970-1990: *Domestic and International Implications of Regional Change in the Soviet Timber and Wood-Processing Industries,* Association of American Geographers, Washington; Hewitt, Kenneth. – 1973: *Man and Environment; Conceptual Frameworks*, Association of American Geographers, Washington. vb.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

tutulmalıdır. Zira, devletlerin teşekkülleri ile parçalanıp yıkılmaları benzeri, siyasî ve askerî bakımdan önemi büyük hadiselerde çoğu kez farklı nüfus toplulukları önemli rol oynamışlardır.[11]

Tarihî Coğrafya: Geçmişin Coğrafyası

İnsan topluluklarının dünya üzerinde işgal ettikleri bölgelere *coğrafî mekân* denir. Bu mekân tarihî gelişim süreci içinde toplulukların hayatı için şarttır ve maddî şartlara bağlı olarak birtakım görevler ifâ eder. Nitekim, deniz kenarında veya ovalarda yaşayanlarla çöllerde, steplerde veya nehir boylarında oturanların aralarında farklar vardır. Coğrafî faktörlerden kaynaklanan bu farklılıklar, tarihin en eski devirlerinden itibaren insan topluluklarını ve bu toplulukların sosyal, siyâsal, ekonomik, dinî ve kültürel yaşantılarını değişik şekilde etkilemişlerdir.

İnsanın tabiî çevre ile olan ilişkisine dair bir çok benzer görüş vardır. Vidal De La Blache, insan ve tabiî çevre ilişkisini hiçbir tarafa üstünlük tanımadan incelemeyi doğru bulur. Ona göre bunlar birbirlerine bağlıdırlar ve ayrılmazlar. İnsan tarafından işgal edilmiş herhangi bir fizikî çevre, insanın varlığı sebebiyle eğer toplum ileri bir seviyede ise, çok daha fazla değiştirilmiştir. İnsan ve tabiat yıllarca birlikte yaşamak sonucunda birbirleri ile kaynaşmışlardır. İki âlem arasında sıkı ilişki bir "ünite", bir "bölge" meydana getirmiştir ki bu coğrafyacının başlıca inceleme sahasıdır.[12] Tanoğlu'na göre, insanın onu tanımak, uymak ve dayanmak suretiyle tabiatı değiştirme yolundaki çabası ve bu yolda kazandığı ve medeniyet kelimesi ile ifade olunan zafer büyüktür. İnsanlığın bugün ulaşmış bulunduğu yüksek medeniyet seviyesi ve yeryüzünün büyük bir kısmında tabiî çehre ve çevre yerine, bu çevreye kendi damgasını vurmak suretiyle yarattığı ve coğrafî çevre şeklinde ifade edilebilecek olan tabiî-beşerî çehre ve çevre, insanın tabiata karşı savaşında ve medeniyet yolunda bugüne kadar kazandığı büyük zaferin

[11] BARKAN, Ö. L., - 1953: "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *TM. 1951 - 53*, sayı: 10, s. 2-4, İstanbul.
[12] DENKER B. T., - 1977: *Yerleşme Coğrafyası Kır Yerleşmeleri*, İst. Üniv. Yayn. 2275, Coğr. Enst. Yayn. 93, s. 9, İstanbul.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

tanıklarıdır.[13] Erinç ise, "Türkiye'deki bütün beşerî faaliyetler, yüzyıllar boyunca az çok istikrar gösteren bir fizikî temel üzerinde, 6 bin yılı aşan bir iskân devresi boyunca zamanla değişmiş tarihî ve sosyal olaylara ait izlerin, muhtelif kültürlere ait kalıntı ve kaynaşmaların ana hatlarını çizdiği bir ortamda, bu ortam tarafından etkilenerek ve aynı zamanda onu etkileyerek cereyan eder. Bu sebeple ülkenin beşerî ve sosyal karakterlerinin, üzerinde cereyan ettikleri bu mekânın özelliklerinden veya başka bir tabirle, mekânın "coğrafî şahsiyeti" nden müstakil olarak ele alınması, müşahede ve neticeleri sathîliğe mahkûm eder; birçok karşılıklı ilişkilerin, kökleri mazinin derinliklerine uzanan gelişmelerin sonucu olan muhtelif özelliklerin gözden kaçmasına veya yeteri kadar değerlendirilememesine yol açar" demektedir.[14] Bu görüşler, coğrafî mekânın sunduğu imkânlardan yararlanmak orada yaşayanların zekâ, kabiliyet ve gelişmişlik dereceleriyle ilgilidir. Dolayısı ile tarihî süreçte aynı mekânda farklı şekilde gelişmiş insan toplulukları var olmuştur[15] ana fikri ile örtüşmektedir.

Zikredilen araştırmacıların ifadeleri dikkate alındığında tarihî coğrafya çalışmalarında iki hususun önem kazandığı görülür;

a) Bölgesel ya da yerel fizikî coğrafya özelliklerinin insan ve davranışları üzerindeki etkileri,

b) Beşerî faaliyetlerle coğrafî görünümde meydana gelen değişimlerin incelenmesi ve tasviri.

Bu görüşler ışığında tarihî coğrafya için şöyle bir tanımlama yapmak da mümkündür; *Milletlerin ve devletlerin hatta kültürlerin meydana gelmesinde etki imkânlarını açıklayan ve böylece tarihî olayların anlaşılmasına yarayan metotlu coğrafya bilgisine Tarihî Coğrafya denir*. Bir diğer görüşe göre de Tarihî coğrafya; geçmişten günümüze ya da geçmişteki bir zaman diliminde dünyanın tamamının ya

---

[13] TANOĞLU, A., - 1966: *Beşerî Coğrafya Nüfus ve Yerleşme*, c. I, İst. Üniv. Yayn. 1183, Edebiyat Fak. Coğr. Enst. Yayn. 45, s. 7, İstanbul; aynı müellif, -1964: "Coğrafya Nedir", *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg*., 7,sayı: 14, s. 6, İstanbul.

[14] ERİNÇ, S., -1973: "Türkiye: İnsan ve Ortam", *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg*. 10, sayı: 18-19, s. 1, İstanbul.

[15] TUNÇDİLEK, N., - 1980: "Türkiye'de Kır Yerleşmesinin Gelişimi ve Evrimi", *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg.*, 80/23, s. 1-2, İstanbul.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

da bir parçasının çağdaş ilke ve yöntemlere uygun olarak yapılan coğrafyasıdır.[16]

Tarihî Coğrafyanın Amacı ve Faaliyet Alanı

Tarihî coğrafyacının mevzuları geçmiş dönemlerde insanların dağılımı ve yerleşme modelleri gibi coğrafî manzaranın sabit unsurlarıdır. Bunların incelenmesi çalışmayı birçok noktada daha erken dönemlere götürür. Bu mevzular aynı zamanda insanın çevresine uyum sağlaması ve ona tesir ederek tarım, endüstri, iletişim, ticâret ve nüfus yoğunluğu modellerini değiştirmesi şeklinde bir bölgedeki hızlı değişimlerdir. Tarihî coğrafyacı siyasî ve idarî birimlerin gelişimi ile de alâkalıdır zira bunların değişen alanları, sınırları ve politikalarının coğrafî etkileri vardır. Bundan başka, çevresini düşünmeden özel bir yerin belli bir zamanda dahili özelliklerini etraflıca ele alamaz. Meselâ, Ortaçağ Avrupa'sını kuvvetli deniz bağlantıları sebebiyle Hindistan ve Çin'den ayrı olarak incelemek anlamsız olacaktır. Bu noktadan hareketle denilebilir ki coğrafî keşfin ilerlemesi ve coğrafî bilginin büyümesi her zaman tarihî coğrafyacının alanının aslî parçası olacaktır.[17]

Tarihî coğrafyacı temelde tarih dönemlerinde yeryüzünde herhangi bir bölgenin coğrafî özelliklerinin araştırılması ve tasvirini konu edinir ve bu amaçla da yeryüzü üzerinde insan topluluklarının dağılımı ve kurdukları devletlerin coğrafî durumlarını (mekân özelliklerinin, devletlerin kuruluş ve gelişme süreçlerindeki etkileri ile demografik, iktisadî ve sosyal yönlerden beşerî ortamı tayin esasları vb.) inceler.[18] Çalışmaları modern dünyanın coğrafî araştırması için gerekli geri planı sağlar. Bir ülke veya sahanın tarihî coğrafyasını ortaya koyabilmek için o alanla ilgili birçok belge ve kaynağa ulaşmak, bunların içindeki bilgilerden coğrafyaya ait olanları ayıklamak ve ortaya çıkanları

---

[16] AĞARI, M., - 2002: *İslâm Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, Kitabevi Yayn., s. XXXVIII, İstanbul.
[17] MİTCHELL, J. B. - 1963: *aynı eser*, s. 14-15.
[18] ELİBÜYÜK, M. - 1997: "Coğrafya'nın Önemi, Tanımı ve Sınıflandırılması". *Türk Kültürü Araştırmaları* (Prof. Dr. Talip Yücel'e Armağan), TKAE., yıl: XXXIII/1-2, s. 122-128, Ankara; KÜTÜKOĞLU, M. - 1997: *Tarih Araştırmalarında Usul*. Kubbealtı Neşriyat, s. 12, İstanbul.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

coğrafyanın prensiplerine uygun bir şekilde değerlendirmek gerekir.[19] Bununla beraber, bu alandaki çalışmalarda asıl hedeflenen, mekân özelliklerinin insanların davranışları üzerindeki etkileri ve beşerî-iktisadî faaliyetlerin bu özelliklere kazandırdığı değeri ifade eden coğrafî potansiyeli tespit ederek bu faaliyetlerin açıklanmasını kolaylaştırmaktır.

Usul konusuna gelince, tarihî coğrafya çalışmasında ilk olarak coğrafî gerçeklerin tespiti ele alınır ve lokasyon problemi müzakere edilir. Saha araştırmasında incelenen bölgenin sınırlandırılması önemli bir problemdir. Bu konuda isabetli davranabilmek için bölgenin doğal özelliklerinin (yeryüzü şekilleri, su bölümü çizgileri, pedolojik, litolojik ve tektonik vd.) civarından farklılığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca bölgenin sık ya da seyrek nüfuslanmış olması, yerleşmelerin özellikleri ya da tarımsal, kültürel farklılıkları ifade eden beşerî özellikler aranmalıdır.

Araştırma safhasında ulaşılan bilgi parçaları çoğu zaman bir bütünün izole edilmiş parçaları gibi olduklarından daima sentez sanatı uygulanmalıdır. Sebep ve sonuçları ortaya koymak için esasen monografi metodu uygulanmakla birlikte araştırma tarihî bir yön taşıdığından tarihî metot da izlenmeli, yani yazılı belgeler, maddî kültür belgeleri ve benzerleri incelenmelidir. Böylelikle konu derinlik ve genişliğine incelenecek ve karşılıklı münasebette bulunan coğrafî gerçekler hakkındaki bilgi artacak, karşılaştırılmalar yapılacak, çeşitli yargılara ulaşmak ve tasvirler yapabilmek mümkün olacaktır.

Saha araştırmaları ve dokümanter kaynaklardan elde edilen veriler coğrafya sistematiğine uygun olarak tasnif edilmeli, harita üzerinde gerekli işaretlemeler yapılmalıdır. Haritalar lokasyona (konuma) ait olabileceği gibi, topografik ve ekonomik özelliklere ait de olabilir.

Tarihî Coğrafyacının Verileri

Tarihî coğrafyacının kullandığı verilerin büyük kısmı sadece dönemleri anlaşıldığı ve değerlendirildiğinde netice verir. Bu bakımdan mekân hakkındaki bilgilerin incelenen yere ait olması önem arz eder. Bunlar değişmez özelliklere ait olmalı, mekân dahilinde dağılımları belirgin olmalıdır. Öte yandan diğer bilim dalı mensupları tarafından

[19] ELİBÜYÜK, M. - 1989: "Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler". *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları*, s. 11-12, Ankara.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

açıklanan gerçeklerin, coğrafyacının ihtiyaçlarını tam manasıyla karşılamadığı da bir gerçektir. Meselâ, uzun dönemler boyunca sahipleri ve değerlerine ait kayıtlar elde olsa da yapıların, sürülüp ekilebilir arazilerin, çayırlar ve ormanlık arazilerin nerede durduğunu tam olarak gösteren hiçbir veri olmayabilir. Ya da incelenen bir saha ile ilgili bilgiler bütün hakkında yeterli fikir vermeyebilir. İstisnaî ve felâket getiren olaylar kayıtlı olabilir fakat günlük sıradan uygulamalardan bahisler bulunmayabilir. Veyahut mevcut olan verilerin büyük kısmı coğrafî enformasyon verecek şekilde henüz incelenmemiştir. Bu eksiklik zamanla daha fazla bilgi toplanması yanında, tarihçi ve coğrafyacı arasında işbirliği arttığında düzelecektir.

Yine, eski dünya coğrafyasının erken dönemleri ile alakâlı gerçekler yazılı kayıtlarda büyük ölçüde bulunamaz. Erken yazılı kayıtlarda belirtilen efsaneler ise daha çok savaş ve mücadelelerden, krallar ve soylulardan bahseder. Fakat heyecanlandırıcı olayların ötesinde, sıradan insanların günlük meşguliyetleri; toprağı sürme, hayvanları gütme, ormanları kesme, bataklıkları kurutma, köyler ve şehirler inşa etmeleri yazılı kaynaklarda yer almaz. Fatihler ve krallar şüphesiz coğrafî değişimin yolunu hazırlar fakat köylü ve sanatkârlar bunu büyük ölçüde meydana getirirler. Bu mütevazı ahalinin coğrafî araştırması uzak geçmişte nasıl izlenebilir? Öncelikle dolaylı tanıklığın tümü ipuçları elde etmek için bir araya toplanmalıdır. Araştırmacı her zaman açık bir zihin ile çalışmalı ve verileri elde etmek için arazinin kendisini incelemelidir. Bunları yaparken geçmişle alâkalı uzmanların yardımları yararlı olacaktır.[20]

Araştırmacı başlangıçta incelediği bölgede mümkün olan verileri aramalı ve yakın civardaki tanıklıkları toplamalıdır. Bu girişiminde tatminkâr sonuçlara ulaşma veya yeni keşifler yapma umudunu taşımamalıdır. Fakat ne tür materyalin mümkün olduğunu ve eğer yeterli bilgi mevcut ise ne tür neticeler çıkarılabileceğini görmek için bu zorunludur. Ayrıca, incelenen sahanın yöresel farklılıklarını belirlemek için benzer olaylar metodu uygulanabilir. Böylece değerlendirme sonuçlarının daha somut hale gelmesi mümkün olur.

[20] MİTCHELL, J. B. - 1963: *aynı eser*, s. 19.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Tarihî coğrafya çalışmasında en önemli materyal kaynağı; arkeolojik buluntular, yani önceki toplumların materyal kalıntıları (iskeletler ve küçük takılar, aletler ve silahlar, evler, kaleler, dinî yapılar), yer isimleri, istatistikî materyal ve resmî yazışmalar (devletler arası yazışmalar, fermanlar, kadı sicilleri, tapu tahrir defterleri, vakıfnâmeler vs. ile parlamento ve komisyon raporları), çağdaş tarih ve coğrafya eserleri (kitap ve makale düzeyinde eserler, raporlar, istatistik bültenleri, analitik etütler vb) ile seyahatnâmeler ve çeşitli haritalardır.

a) Arkeolojik Tanıklık

Erken dönemlerin coğrafî araştırmasında arkeolojik buluntuların incelenmesi, binaların mimarisi ve yazılı kayıtların önemi büyüktür. Arkeolojik buluntular ve mimarî kalıntıların tanımlanması ve tarihlenmesi her zaman zor bir meseledir. Bu bakımdan, coğrafyacı kendisine arkeologlar ve sanat tarihçileri tarafından sağlanan bilgileri iyi değerlendirmelidir.

Saha araştırması için ön araştırmalar askerî haritalarda yapılabilir. Hava fotoğraflarından da faydalanabilir. Eğimler, su potansiyeli ve toprak zemin seviyesinden seçilemediğinden bu girişim faydalı olacaktır. Eğitim ve uygulamaya bağlı olarak binalar, kullanılmayan yollar, sınırlar ayırt edilebilir. Daha sonra, yerel tarihe ait bilgi veren eserler incelenmelidir.

Arkeolojik buluntular ve mimarî kalıntıların gösterdikleri dağılım modellerinin incelenmesi ve bunlardan neticeler çıkarılmasında mevcut bilgiler tenkit süzgecinden geçirilmelidir. Bir yerde insanın kalıntıları in situ durumda bozulmamış bir halde bulunduğunda bu incelenen zaman diliminde insanın orada olduğunu gösterir. Ancak kalıntılar bulunmayan bir yerde de yerleşim olabilir. Zira, tüm çömlek parçaları ve kemikler toz haline gelir, tüm ahşap aletler ve silahlar çürür veya yanar, tüm yerleşmeler üzerinde yeni yerleşmeler kurulabilir, araziler sürülüp üzerinde hiç iz kalmayabilir.[21]

Binaların dönemi, biçimi ve süslemesi de zenginliğin dağılımı için ipucu verir. Değişik dönemlerde nüfus yoğunluğu dağılımına ait bu tanıklığın da sınırları vardır. Her dönemin dinî yapıları ve bir ölçüye kadar evler biçimleri ile grubun zenginliğini gösterirler, fakat sayılarını

[21] MİTCHELL, J. B. - 1963: *aynı eser*, s. 21-22.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

vermezler. Bunlar gerekli olan genişlikte değil fakat insanların yapabilecekleri kadar geniş ve muhteşem inşa edilirler. Bu gerçekler tarihî coğrafyacı tarafından bilinmelidir. Ayrıca, erken döneme ait binaların olmayışı o dönemde yerleşim olmadığını göstermez. Birçok yerde zenginleşmeye bağlı olarak erken dönem binaları ufak, demode bulunarak yıkılmış ve aynı yerde yenisi inşa edilmiştir.

b) Yer İsimleri

Dikkatlice kullanılmış yer isimleri çalışmalarda değerli tanıklık sağlarlar. Zira, yeryüzünde oldukça erken dönemlerden itibaren korunmuş sayısız yer ismi vardır ve bunlar Alagöz'e göre bir yerin coğrafî, tarihî ve genel karakterini tanıma ve tanıtmada rol oynarlar.[22] Erinç'in ifade ettiği gibi, yaşanılan ortamın coğrafî objelerinin toplumun kullandığı dille adlandırılması yurt edinme veya toplumun coğrafî mekânla bütünleşmesi olarak kabul edilirse, yer isimlerinin milletlerin önemli kültürel değerlerinden oldukları ortaya çıkar.[23] Bu bakımdan yer isimlerinin tarihî coğrafyacının veri elde etmesinde önemli bir rolü vardır.

Türkiye'de yerleşme ve coğrafî birimlerin adlandırılmasında çok çeşitli unsurlar etkili olmuş, isimlendirmede yakın çevrenin coğrafî özelliklerinden yoğun olarak faydalanılmıştır. İsim verilen yerin jeomorfolojik, hidrografik, bitki örtüsü, kayaç, maden ve iklim gibi çeşitli özellikleriyle, yörede tarımı yapılan ürün ve ekonomik faaliyetlerin türü de isim vermede etkili olan bazı coğrafî özelliklerdir. Meselâ tuzla ilgili yer adları bulundukları yöreye ait fizikî ve beşerî coğrafya özelliklerini yansıtmaktadır. Bu nedenle tuzla ilgili adlar, isimlendirmede coğrafyaya bağlılığı gösteren örneklerden biridir.[24]

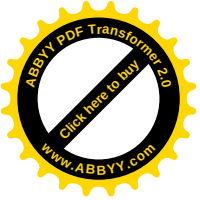
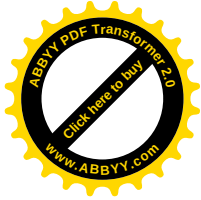
Yer isimlerinin dilini incelemek de ipucu olabilir. Zira, yer isimlerinin dillerinin dağılımı insanların hareketleri hakkında tanıklık içerir. İnsanların koloni kurdukları sahalar, bu bölgelerde daha önceki

---

[22] ALAGÖZ, C. A., - 1984: "Türkçe Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,* 11-13 Eylül (Ayrı Basım), s. 11, Ankara.

[23] ERİNÇ, S.,- 1989: "Güneydoğu Avrupa'da Türkçe Ekzonimler", *İst. Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğr. Enst. Bülteni*, sayı. 6, s. 9, İstanbul. Ayrıca. bkz. AKSAN, D., -1974: "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 185, Ankara.

[24] ŞAHİN, C., - 2001: "Türkiye'de Tuza Atfedilen Yer Adları", *Tuz Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayn., No.217, s. 28-57, İstanbul.

veya sonraki gruplarla ilişkileri vb. yer isimlerinin zamanı yerleşmenin dönemi veya en azından baki kalmış yerleşmenin tesis zamanı hakkında bilgi verir. İsmin anlamı insanlar veya onların sosyal organizasyonu veya çevrenin tabiatı hakkında bilgi verir; tüm gerçekler coğrafî araştırma ile alâkalıdır. Yer isimlerinin dili, zamanı ve anlamı hakkında enformasyon için coğrafyacı etimolog ve filologa müracaat etmelidir. Zira isimlerdeki söyleniş değişiklikleri değerlidir ve tarihî coğrafyacıya ipuçları verir. Bu bakımdan insanlar tarafından kurulan şehir, kasaba, köy, mezraa, yayla, kışla, kom ve ağıl benzeri yerleşmelere verilen isimler de önemlidir ve yapılan çalışmalarda ele alınmaktadır.[25]

c) Yazılı Kayıtlar

Arkeolojik materyal ve yer isimleri yanında tarihî coğrafyacının kullandığı verilerin en önemli kısmı geçmişe ait yazılı kayıtlardır. Güvenilir istatistikî malzeme XIX. yüzyılın sonlarına kadar her ülke için bulunmayabilir, fakat erken ulusal ve yerel kayıtlar bazen istatistikî materyal verir ve bu karşılaştırma için kullanılabilir. Özellikle Anadolu yarımadasını konu alan araştırmalarda arşiv malzemesi, salnâmeler, vakayinâmeler, seyahatnâmeler ile plânlar, krokiler, haritalar ve atlasların önemi büyüktür.

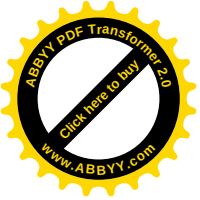
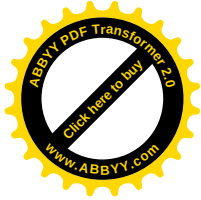
1-Arşiv Malzemesi

Arşiv belgeleri birkaç grupta incelenebilir; a) Ferman, berat, emir, hüküm, ahidnâme ve muâhedenâmeler benzeri hükümdarın imza, mühür veya işaretini (damga, tuğra) taşıyan belgeler ile divân ve meclislerin müzakere ve kararlarını ihtiva eden belgeler. b) Kanunnâme, nizamnâme, adâletnâme gibi zamanında hukukî bir vazife gören belgelerle adliye zabıt ve kararlarını ihtiva eden dosya ve siciller (Kadı sicilleri, fetvalar, vakfiyeler, tahrir defterleri vd.), c) Özel akidlerin tescil edildiği noterlik belgeleri ve özel mektuplardan müteşekkildir.[26]

---

[25] GÜMÜŞÇÜ, O., - 2002: "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler", *Türkler*, c. VI, s. 358-364 ve *Genel Türk Tarihi*, c. IV, s. 65-76, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

[26] BARKAN, Ö. L., - 1940: "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I-II", *İFM*, c.I, s. 20-59, c.II s. 214-247; MEMİŞ, E., - 1989: *Tarih Metodolojisi*, Selçuk Üniv. Yayn. 62, s. 61-63, Konya.; ELİBÜYÜK; M., - 1990: "Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, I/II, s. 11-42;

Türk Tarihî Coğrafyacısı, meselâ Osmanlı tahrir defterlerinden önceki dönemler hakkında yararlanabilir. Bu kayıtlardan, Anadolu'nun Türkleşme sürecinde doğal ortam özelliklerinin tesirleri, demografik yapı, Osmanlı dönemi toprak sistemi, vergilendirme ve diğer çeşitli idarî uygulamalar, ziraat hayatı, hayvancılık, iktisadî faaliyetler, ticaret, ulaşım koşulları vs. hakkında bilgi edinilebilir. Elde edilen veriler haritada işaretlenerek daha etkili bir coğrafî araştırma yapılabilir. Böylece inceleme alanlarında elde edilen veriler daha iyi analiz yapma olanağı sağlar ve hüküm vermek kolaylaşır, karşılaştırmalar yapma imkânı doğmuş olur.

2- Salnâmeler

Osmanlı döneminde belirli konularda yılda bir kez çıkarılan yıllıklardır. İlki 1847 yılında yayımlanmıştır. 1865'ten sonra her bakanlık ve vilâyetler ayrı ayrı salnâme yayımlamışlardır. 1888'den 1918'e kadar Sicil-i Ahval-i Memurin dairesince her yıl devlet salnâmesi yayımlanmıştır. Cumhuriyet döneminde, 1925-1941 arasında da salnâmeler yayımlanmış, bunları daha sonra yıllıklar takip etmiştir.[27]

3-Vakayinâmeler

Batıda kronik olarak adlandırılırlar. Devlet idaresini elinde tutan kişilerin çevresinde olan tarihî olayların, özellikle siyâsal ilişkileri ihtiva eder şekilde günü gününe yazılması işi, çok eski çağlardan beri devam etmektedir. Bu tarz İslâm tarihçileri arasında rağbet görmüş, Osmanlı döneminde sürdürülmüştür. XVIII. yüzyılda Divân-ı Hümâyûn'a bağlı bir vakanüvis kalemi kurulmuştur. Naimâ Mustafa Efendi bu vazifeye ilk tayin edilen kişidir.[28]

KÜTÜKOĞLU, M., - 1991: *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyat, s. 21, İstanbul; GÜMÜŞÇÜ, O., - 2002: "Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi*'ne Sunulan Bildiriler, III/III, s. 1321-1337, Ankara; AFYONCU, E., - 1997: *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhane-i Âmire (XVI-XVIII Yüzyıllar)*, Marm. Üniv SBE., Basılmamış Doktora Tezi, s. 15; AFYONCU, E., - 2003: "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *TALİD*, I/I, s. 267-286, İstanbul.

[27] MEMİŞ, E., - 1989: aynı eser, s. 66.

[28] KÜTÜKOĞLU, M., - 1991: aynı eser, s. 23; MEMİŞ, E., - 1989: aynı eser,s. 52-53.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

4-Seyahatnâmeler

Tarihî Coğrafyacı için diğer ilk öneme sahip kaynaklar incelenen döneme ait seyahatnâmelerdir. Bunlar, çok kere yabancı bir ülkeyi tasvir ettiklerinden, seyyahların enteresan buldukları şeyler hakkında kayıtlarla doludurlar. Bazen toplumlar hakkında ilginç bir özelliğe yer verirler. Anlatılarda bazen mübalağalara ya da başkalarından alınmış ifadelere de rastlanabilir. Bu bakımdan dikkatle incelenmelidirler.

Seyahatnâmelerin uzun bir geçmişi vardır. Meselâ daha Romalılar zamanından itibaren önem kazanmışlardır. Antonine Seyahatnâmesi ve Peutinger Tablosu bunlara güzel misal teşkil ederler. İbn Fadlan, İbn Batuta, Plano Carpini, Rubrok, Marco Polo ve Clavijo gibi gezgin tüccar veya din adamlarına ait bir kısım Ortaçağ örnekleri vardır ki bunlarda yer isimlerine ait listeler, diyagramlar halinde bazı açıklamalar ve yol güzergâhları mevcuttur.[29] XVII. yüzyılda yaşayan Evliyâ ve Kâtip Çelebi ise Osmanlı dünyasını bizlere yeniden kavrama fırsatı veren ilginç tespit ve tasvirlerle süslü eserleri ile sonraki dönemin önemli seyyahlarıdır.

5-Plânlar, Krokiler, Haritalar ve Atlaslar

Bir şehrin plânları daima konuya ışık tutacak mâhiyettedir. Şehirlerin gelişmesi, yangın gibi afetler dolayısı ile meydana gelen plân değişiklikleri, tarihî seyir içinde mahalle ve sokak adlarında vuku' bulan değişikliklerin bu plânlardan takibi mümkündür. İyi çizilmiş bir plân, devrinin yapı özellikleri ile birlikte o bölgede veya o şehirdeki insanların yaşama biçimleri hakkında çok kıymetli ip uçları verebilecek niteliktedir.

Özellikle tarihî coğrafya araştırmalarında, devrinde yapılmış haritalar pek mühim kaynaklardır. Dolan bir körfez, mecrası değişen bir nehir, yok olan veya yeri yahut adı değişen bir köyün ancak bunların yardımı ile aslî şekilleri görülebilir. Dünya üzerinde uzun bir süre Claudius Ptolemaios (Batlamyus) haritasına dayanan geleneksel deniz haritaları (portolon)[30] ve dünya haritaları kullanılmıştır.[31]

---

[29] ÖNGÖR, S., - 1954: *aynı eser*, s. 25-31, 34-46, 173-174.

[30] XVIII. yüzyılda Cenovalılar tarafından ortaya çıkarılan portolunlar Portekiz ve İtalyan gemiciler tarafından geliştirilmişlerdir. Gemiler için sığınılabilecek limanları, kıyıları, adaları, ikmal yapılabilecek alışveriş merkezlerini gösteren portolunlar nem ve tuzdan etkilenmemeleri için deriden yapılırdı. Ortak özellikleri üzerinde mutlaka bir

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

> Genelde harita, plân, kroki karışımı olan bu haritalar, kuşatmalarla, sınır veya barış durumlarını gösterirler. En eskilerinden bir tanesi 1496 tarihli bir Venedik Cumhuriyeti haritasıdır. Venedik ve Kuzey İtalya'nın topografyası, bütün kuleler ve kaleler ve askerî amaca yönelik her şey bu haritada gösterilmiştir. Matbaanın icadından sonra bu tür haritaların yerini atlaslar almıştır. Bu gelişmeyi izleyen dönemde yapılan keşiflerle gittikçe gelişen dünya haritaları ve bölgesel haritalar çizilmiştir.

XVI. yüzyılda daha modern haritalar üretilmeye başlandı; 1506'da İtalyan Contarini, 1507'de Alman Waldseemüller ve 1508'de Ruyseh tarafından çizilen haritalar bunlara örnektir. 1570 yılında Abraham Ortelis 53 haritadan müteşekkil bir atlas hazırladı. Bu ilk modern atlas olarak kabul edilir. Çağdaşı Gerard Mercator ise 1569'da bir dünya haritası, 1595'de de bir atlas hazırlamıştır. Baba-oğul Williem Janszoon ve Johan Blaeu 1608-1672 yılları arasında bir seri atlas hazırlamışlardır. XVII. yüzyılda Fransa'da büyük dünya atlasları hazırlanmıştır. Sansonlar (Nicolas ve aynı taşıyan oğlu, Adrien ve Guillaume), Jaillotlar, Lisles'ler (Claude ve Guillaume), d'Anville ve baba-oğul Robert de Vaugondy bunlardan bazılarıdır. Bu sonuncular 1757'de Atlas Universel'i hazırlamışlardır.[32]

Osmanlılarda ise ilk zamanlar özellikle gemiciler harita yapmaya teşvik edilmekteydiler. Bilinen en eski Osmanlı portolunu Ahmed b. Süleyman et-Tanci'nin Karadeniz, Atlas Okyanusu'nun doğu kıyıları ve Afrika sahillerini gösteren haritasıdır. Yine, Pirî Reis'in Kitabü'l-Bahriye ve Harita-i Ekalim isimli çalışmaları dâhilinde yer alan haritalarda Ege adaları ve Bozcaada'dan itibaren Ege denizi, Mora yarımadası, Adriyatik kıyıları, Venedik limanları konusunda ayrıntılı bilgiler vardır. Osmanlı dönemi deniz haritacılarından olan Ali Macar Reis de 1567'te yaptığı atlasında Karadeniz, Marmara, Akdeniz'in tamamı, Atlantik kıyıları ve Britanya Adalarını çizmiştir. Atlas-ı Hümâyûn ise, saray için hazırlanmış

---

rüzgâr gülü ve ölçeğin bulunması, kayalıkların siyah, sığ yerlerin kırmızı, kıyıların yeşil ve mavi çizgilerle çizilmesi idi. Portolunlar genellikle bir öncekinden faydalanılarak yapıldıklarından doğu ve batı denizcileri portolun yapımında başarılıydılar.

[31] AĞARI, M., - 2002: aynı eser, s. 209-221.

[32] MİTCHELL, J. B. - 1963: *aynı eser*, s. 34-35.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

9 harita içerir. Karadeniz, Akdeniz, Marmara, Adriyatik, İtalya ve bütün Kuzey Afrika'yı içermektedir.[33]

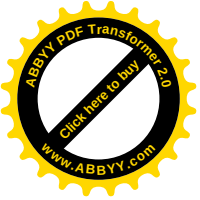
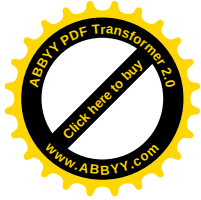
Haritacılığın orijinal eserleri XVII. yüzyılın ilk yarısında ortaya konmaya başlanmıştır. Önceki örnekler genelde doğu ve batı kaynaklarının karışımı çalışmalardı. Evliyâ Çelebi XVII. yüzyılda İstanbul'da bulunan Esnaf-ı Haritacıyan topluluğundan bahseder. 8 dükkânda 15 kişiden oluşan bu grup Latince başta olmak üzere birçok lisanı bilmekteydi. Atlas Minor ve Popamonta gibi eserlerden yararlanarak çizdikleri haritaları gemicilere satarlardı. Nihayet ilk atlas 1803 yılında Müderris Abdurrahman Efendi tarafından Selimiye'deki Dârü't-tıbâatü'l-Âmire'de basılmıştır.[34]

XIX. asrın ilk yarısına gelindiğinde gerek Osmanlı topraklarında gözü olan yabancı devletler tarafından, gerekse de ordumuzu ıslâh için gelen yabancı fen subaylarınca Osmanlı Devleti topraklarına ait harita materyalleri toplanmaya başlanmıştır. 1807'de Fransız ve İngilizler Toros ve Kızılırmak havalisinin yol boyu haritalarını çıkarmış, 1836'da Chesney'in ve Spratt'ın heyet gezileri sırasında Güney ve Batı Anadolu haritaları düzenlenmiş, bunu 1770'de Fransız ve 1812'de de İngiliz deniz subaylarının Batı ve Güney kıyılarına ait deniz haritalarını çıkarmaları izlemiştir. Alman seyyah Carsten ve Niebuhr'un (1766-1767'de Anadolu'da bulunmuştur) astronomik mevki tayinlerine dayanan ve 1837'de basılan 1/775.000 ve 1/1.150.000 ölçekli haritaları da oldukça önemli çalışmalardır. Yine bu sıralarda (1828-1836 yılları) Ruslar da Karadeniz kıyılarının haritasını çıkarmışlardı. Anadolu Yarımadası üzerinde 1835-1840 yılları arasında da Alman subaylarının çalışmaları ağırlık kazanmıştır.

XIX. Asrın ikinci yarısına gelindiğinde önceki dönemde yapılan çalışmalar sonucunda Anadolu topografyası ana hudutları ile tespit edilmiştir. Hatta, 1/300.000 ve 1/600.000 ölçekli kıyı haritaları alınırken, bazı şehirlerin astronomi metodu ile mevkileri tayin edilmiş, bazı ana yolların haritaları çizilirken, büyük akarsu mecraları takip olunmuş ve yükselti ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

---

[33] AYGÜN, A.,-1980: *Türk Haritacılık Tarihi*, Harita Genel Müdürlüğü Basımevi, s. 71-76, Ankara.
[34] AYGÜN, A.,-1980: aynı eser, 90-106.

31 Temmuz 1818'de Berlin'de doğan meşhur Alman coğrafyacısı Johann Samuel Heinrich Kiepert, bu döneme damgasını vuran araştırmacılardan biridir. 1841-1842 yılları arasındaki seyahati sonucunda 1841-1846 yılları arasında *Neuer Atlas von Hellas und der Hellenischen colonien*'i neşretmiştir. Bir Prusya subayı olarak katıldığı mezkûr araştırma gezisi neticesinde ortaya konan ve Anadolu'nun kuzeybatısına ait olan bu harita 6 paftadır ve 1/800.000 ölçeğindedir.[35]

Kiepert'in yukarıda mevzu bahis olunan Türkiye ile alâkalı materyalin askerî olmayan kısmı üzerinde yaptığı çalışmalar neticesinde memleketin o dönem için en uygun genel haritası ortaya konmuş ve 1843-1845 arasında 1/1.000.000 ölçekli olarak neşredilmiştir. Bu zatın toplanan yeni materyali kullanarak sürdürdüğü çalışmalar sonucunda 1845'de 1/1.500.000 ölçekli bir *Küçük Asya Haritası*, 1884'de Osmanlı Devleti'nin 1/3.000.000 ölçekli bir *Asya Vilâyetleri Haritası* ve aynı ölçekte bir *Avrupa Vilâyetleri Haritası*, 1890-1891'de 1/250.000 ölçekli, 15 paftalık bir *Batı Anadolu Haritası* ve 1893'de yukarıda sözü edilen 1/800.000 ölçekli bir *Eskiçağ Anadolu Haritası* neşredilmiştir.

Çizdiği 1/250.000 ölçekli haritası devrin Osmanlı askeriyesince (muhtemelen Korgeneral Hafız Ali Şeref tarafından)[36] tercüme edilip, 1905'de 1/200.000 ölçekli bir *Batı Anadolu Erkân-ı Harbiye Kurmay Haritası* adı ile basılmıştır. Ancak, hem rölyef ve hem de yükselti değerleri açısından yanlış ve seyrek olan bu harita pek faydalı olmamıştır. Kiepert, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'yu dolaşmış, seyyahlardan birçoğunun değişik ölçekli haritalarını da hazırlamış ve 1877'de 1/500.000 ölçekli bir *Doğu Anadolu Haritası* neşretmiştir. Elli sene zarfında elde ettiği kartografya materyali ile 1/500.000 ölçekli bir *Küçük Asya Haritası* da hazırlamış, ancak malî imkânsızlık neticesinde bu harita 1899'daki ölümüne kadar basılamamıştır.

Ölümünden sonra bu alandaki çalışmaları, 1846'da Weimar'da doğan oğlu *Richard Kiepert* sürdürmüştür. Yukarıda sözü edilen 1/500.000 ölçekli harita üzerinde çalışarak, bunu 1/400.000 ölçeğinde ve 24 pafta olarak 1902-1906 yılları arasında neşretti. Bu harita, ülkemizin

---

[35] TEZER, S., – tarihsiz: *Türkiye Haritacılığının Tekamülü ve Havaî Fotometri*, Aydın Halkevi Neşriyatı, No:10, Konferanslar Serisi No: 3

[36] M.S.B Harita Gnl. Md., - Mayıs 1970: *Türk Haritacılığı'nda 75. Yıl*, Ankara.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

yarımada kısmını, Van Gölü'ne dek Doğu Anadolu'yu, Halep civarına kadar Kuzey Suriye'yi içine almaktadır. Oldukça önemli bir çalışma ürünü olan bu haritanın basımı sırasında da aynı özen gösterilmiş ve deniz ve göller mavi, ovalar yeşil, rölyef kahverengi renkler ile ifade edilmiş, yerleşim yerleri nüfuslarına uygun işaretlerle gösterilmiş, şehir isimleri farklı puntoda gösterilmiştir. Ayrıca, eski yerleşim yerlerine ait harabelerin yeni adları da zikredilmiştir. Paftalarda katkıda bulunan seyyahların adları yazılmış, geçtikleri güzergâh işaretlenmiştir. Bu haritanın rakımlarının yetersiz oluşu, arazi üzerinde yer yer bazı sahaların boş (beyaz renkte) bırakılmış olması, kesin mevki tayinleri yapılmamış köyler ve akarsular üzerinde kesik çizgilerle tahminen gösterilmiş kısımların mevcudiyeti gibi bazı ufak tefek kusurları da olmasına rağmen uzun zaman bu konuda başlıca başvuru kaynağı olmuştur. Hatta, I. Dünya Savaşı'na girildiği sıralarda Anadolu'nun hiçbir büyük ölçekli haritası elde olmadığından acilen bu harita paftaları tercüme edilip bastırılmıştır.

Memleketimizin yüzey şekillerine hâkim çizgileri, dağların yükseltisini, akarsuların mecralarını ilk defa 1934'te Harita Umum Müdürlüğü'nün ortaya koyduğu 1:800.000 ölçekli Türkiye haritası sayesinde doğru olarak görebildik. Nitekim, 1941'de Türkiye'nin coğrafî bölgelere ayrılması teşebbüsü böyle bir haritanın yardımı ile mümkün olabildi.[37]

SONUÇ

Tarihî Coğrafya, tarihî olayların üzerindeki coğrafî etkinin ele alınmasını esas alan düşüncenin yerleşmesi ile XX. yüzyıldan itibaren önem kazanmıştır. Bu bilimsel alanın şekillenmesi ve gelişmesinde birbirini takip eden müstakil çalışmalar ve çeşitli araştırma gruplarının esaslı araştırma faaliyetlerinin rolü büyüktür. Tarihî coğrafya çalışmaları ülkemizde de giderek hız kazanmaktadır. Ancak yeterli ölçüde metodolojik çalışmaların olmaması bir karmaşaya yol açmaktadır.

Temelde tarih dönemlerinde yeryüzünde herhangi bir bölgenin coğrafî özelliklerinin araştırılması ve tasvirini konu edinen tarihî coğrafyacının mevzuları insanların dağılımı ve yerleşme modelleri gibi

[37] DARKOT, B., - 1951: "Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış", *İst. Üniv. Coğrafya Enst. Derg*., c. I, sayı: 1 (ayrı baskı), s. 60, İstanbul.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

coğrafî manzaranın sabit unsurlarıdır. Bu bakımdan tarihî coğrafya çalışmasında coğrafî gerçeklerin tespiti ve lokasyon problemi öncelikle müzakere edilir. İncelenen bölgenin sınırlandırılmasında fizikî ve beşerî özellikler dikkate alınır. Ulaşılan bilgi parçaları sentez yolu ile değerlendirilir ve coğrafya sistematiğine uygun olarak tasnif edilir. Monografi ve tarihî metot izlenerek konunun derinlik ve genişliğine incelenmesi sağlanır.

Tarihî coğrafyacının kullandığı veriler dönemleri anlaşıldığı ve değerlendirildiğinde netice verir. Bunlar değişmez özelliklere ait olmalı, mekân dâhilinde dağılımları belirgin olmalıdır. Nitekim, bilgiler arttıkça karşılaştırmalar ve tasvirler yapabilmek de mümkün olur. Arkeolojik buluntular, yer isimleri, istatistikî materyal, resmî yazışmalar ile çağdaş tarih ve coğrafya eserleri ile seyahatnâmeler ve çeşitli haritalar tarihî coğrafya çalışmasının en önemli materyal kaynaklarıdır.

BİBLİYOGRAFYA

AFYONCU, E., - 1997: *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhane-i Âmire (XVI-XVIII Yüzyıllar)*, Marm. Üniv SBE., Basılmamış Doktora Tezi, s. 15, İstanbul.

AFYONCU, E., - 2003: "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *TALİD*, I/I, s. 267-286, İstanbul.

AĞARI, M., - 2002: *İslâm Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, Kitabevi Yayn., İstanbul.

AKSAN, D., -1974: "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara.

ALAGÖZ, C. A., - 1984: "Türkçe Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,* 11-13 Eylül (Ayrı Basım), Ankara.

AYGÜN, A.,-1980: *Türk Haritacılık Tarihi*, Harita Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara.

BAKER, A. R. H (ed.)., - 1972: *Progress in Historical Geography*, Wiley, John & Sons, Incorporated New York.

BAKER, A. R. H ve BİLLİNGE, M (ed.)., - 1982: *Period and Place, Research Methods in Historical Geography*, Cambridge University Press.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

BAKER A. R. H ve Biger G (ed.)., - 1992: *Ideology and Landscape in Historical Perspective: Essays on the Meanings of Some Places in the Past*, Cambridge University Press.

BARKAN, Ö. L., - 1940: "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I-II", *İFM*, c.I, s. 20-59, c.II s. 214-247 , İstanbul.

BARKAN, Ö. L., - 1953: "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *TM. 1951 - 53*, sayı: 10, İstanbul.

BAYKARA, T., - 1988: *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I*, Anadolu'nun İdarî Taksimatı. Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yayn. no: 86, Ankara.

BROWN, R. H., - 1949 *Historical Geography Of The World*, Harcourt Brace & Co.

COX, R. J., -1972: *Medieval Regions & Their Cities Studies in Historical Geography*, David & Charles Newton Abbot.

CRAMER, J. A., - 1971: *A. Geographical and Historical Description Of Asia Minor*, c. I, Amsterdam.

DARKOT, B., - 1951: "Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış", *İst. Üniv. Coğrafya Enst. Derg.*, c. I, sayı: 1 (ayrı baskı), İstanbul.

DENKER B. T., - 1977: *Yerleşme Coğrafyası Kır Yerleşmeleri*, İst. Üniv. Yayn. 2275, Coğr. Enst. Yayn. 93, İstanbul.

DERWENT, S. W., – 1972: "The Earth and the State" *A Study of Political Geography*, Arno Pres, New York.

DODGSHON, R. A., -1998: *Society in Time and Space: A Geographical Perspective on Change*. Cambridge University Press, London-New York.

DOĞANAY, H., - 1992: *Coğrafya'da Metodoloji Genel Metotlar ve Özel Öğretim Metotları*, Atatürk Üniv. Yayn. 739, Erzurum.

ELİBÜYÜK; M., - 1990: "Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, I/II, s. 11-42; Ankara.

ELİBÜYÜK, M. - 1997: "Coğrafya'nın Önemi, Tanımı ve Sınıflandırılması". *Türk Kültürü Araştırmaları* (Prof. Dr. Talip Yücel'e Armağan), TKAE., yıl: XXXIII/1-2, Ankara.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

ERİNÇ, S., - 1973: *Elli Yılda Coğrafya*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayn., 11, Ankara.

ERİNÇ, S., -1973: "Türkiye: İnsan ve Ortam", *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg*. 10, sayı: 18-19, İstanbul.

ERİNÇ, S.,- 1989: "Güneydoğu Avrupa'da Türkçe Ekzonimler", *İst. Üniv. Deniz Bilimleri ve Coğr. Enst. Bülteni*, sayı. 6, İstanbul.

EROL, O., - 1991: "Türkiye Kıyılarındaki Terkedilmiş Tarihi Limanlar ve Bir Çevre Sorunu Olarak Kıyı Çizgisi Değişimlerinin Önemi", *İst. Üniv., Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülteni*, sayı: 8, no: 8, İstanbul.

EVLİYÂ ÇELEBİ - 1935: *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Anadolu, Suriye, Hicaz*. Maarif Vekâleti, Ankara.

FIELD, R. M., - 1933: *The Principles of Historical Geography From the Regional Point of View*, Princeton.

GERASİMOV, I. P., (ed.) - 1978: *Historical Geography*, Franklin Book Company, Incorporated Elkins Park, PA.

GRISWOLD, W. J., - 1993: "Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth Century Anatolia", *Humanist and Scholar, Essays in Honor of Andreas Tietze*, (ed. Heath W. Lowry ve Donald Quataert), İsis Yayn. İstanbul.

GÜMÜŞÇÜ, O., - 1999: "Osmanlılarda Coğrafya Biliminin Doğuşu ve Gelişimi", Osmanlı (Editör: Güler Eren), Cilt: VIII, s. 334-343. Ankara.

GÜMÜŞÇÜ, O., - 2002: "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler", Türkler, C. VI, s. 358-364 ve Genel Türk Tarihi, Cilt: IV, s. 65-76, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

GÜMÜŞÇÜ, O., - 2002: "Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihî Coğrafyası Bakımından Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi*'ne Sunulan Bildiriler, III/III, s. 1321-1337, Ankara.

GÜNALTAY, Ş. - 1991: *İslâm Tarih ve Müverrihleri*. Endülüs Yayn. no: 18, İstanbul.

HEWES, L., - 1973: *The Suitcase Farming Frontier; A Study In The Historical Geography Of The Central Great Plains*, University of Nebraska Press: Lincoln, NE.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Hewitt, K., – 1973: *Man and Environment; Conceptual Frameworks*, Association of American Geographers, Washington.

HUTTEROTH, W. D & ABDULFATTAH, K., - 1977: "Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century" (5 Karten), Erlangen (In: *Erlanger Geographische Arbeiten* Sonderband 5, Hrsg. Fränk. Geogr. Ges., 225 s).

INSTITUTE of BRITISH GEOGRAPHERS - 1979: *Change in the countryside: Essays on Rural England, 1500-1900* (compiled and ed. for the Historical Geography Research group by H. S. A. Fox and R. A. Butlin), London.

INSTITUTE of BRITISH GEOGRAPHERS – 1980: *Atlas of Drought in Britain*, 1975-76 (ed. J. C. Doorkamp and K. J. Gregory; cartographic advisor, A. S. Burn; forward by Denis Howell, London.

IŞIK, Şevket., - 1999: "Tarihsel Coğrafya Açısından Temettuat Defterlerinin Değerlendirilmesi", *Ege Coğr. Derg*., 10. İzmir.

İZBIRAK, R. - 1976: *Türkiye'de Son Yarım Yüzyıl İçinde Coğrafya Alanında Gelişmeler*, Ank. Üniv. Yayn. no: 257, Ankara.

KÂTİP ÇELEBİ, *Cihânnümâ* (İklim-i Rum). Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah Efendi no: 259, Halet Efendi Ktp. No: 640, I-II, varak 35a-169b.)

KERMACK, W. R., - 1927: *Human Environment and Progress: The Outline of World Historical Geography*, Edinburgh: W. & A. K. Johnston.

KOEPPEN, A. L., - 1854: *The World In The Middle Ages: An Historical Geography*, New York/London: D. Appleton and Company.

KRAMERS, J. H. - 1931: "Geography and Commerce". *The Legacy of Islam*, Oxford.

KRAMERS, J. H., - 1934: *İslâm Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret* (trc. Ömer Rıza Doğrul), Asar-ı İlmiye Kütüphanesi, İlmî Eserler Serisi, no: 5, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, M. - 1997: *Tarih Araştırmalarında Usul*. Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

LE ROY LADURIE, E., - 1971: *Times of Feast, Times of Famine, A History of Climate Since The Year 1000* (İng. terc. Barbara Bray), New York.

MEMİŞ, E., - 1989: *Tarih Metodolojisi*, Selçuk Üniv. Yayn. 62, Konya.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

MEMİŞ, E., - 1990: *Tarihî Coğrafyaya Giriş*, Konya Selçuk Üniv. Yayn., Konya, 1990.

MERİÇ, R., - 1988: *Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyası*, Ege Coğr. Derg. 4, İzmir.

MITCHELL, J. B. - 1963: *Historical Geography*, The English Universities Press Ltd., London.

M.S.B HARİTA GNL. MD., - Mayıs 1970: *Türk Haritacılığı'nda 75. Yıl*, Ankara.

NEWBIGIN, M. I., - 1924: *The Mediterranean Lands: An Introductory Study In Human And Historical Geography*, Alfred A. Knopf, New York.

NEWCOMB, R. M., - 1969: *Twelve Working Approaches To Historical Geography*, Yearbook Assoc Pacific Coast Geog.

NEWCOMB, R. M., - 1979: *Studies in Historical Geography: Planning the Past*, Dawson/Archon UK and Connecticut.

ÖNER, E., - 1996: "Eşen Çayı Taşkın-Delta Ovası'nın Jeomorfolojisi ve Antik Patara Limanı", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 9, İzmir.

ÖNER, E., - 1996: "Finike Ovasının Alüvyal Jeomorfolojisi ve Antik Limyra Kenti", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 9, İzmir.

ÖNER, E., - 1997: "Eşen Ovası'nın Alüvyal Jeomorfolojisi ve Likya Antik Kentleri", *An. Üniv. Türkiye Coğrafyası, Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı: 6, Ankara.

ÖNGÖR, S., - 1954: *Coğrafî Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*, Maarif Basımevi, İstanbul.

PACIONE, M., - 1987: *Historical Geography: Progress And Prospect,* London: Croom Helm.

PEATTIE, R., - 1955: *Basic Material For Lectures On The Historical Geography of Commerce To 1800*, Columbus, Ohio Long's College Book Co..

PERRY, P., - 1968: *Historical Geography*, Wellington, Hicks Smith.

PRENTISS, S. J., - 1980: *The Development Of Prehistoric Mining And Metalurgy in Anatolia*, BAR International Series, 74, c. I-II, Oxford.

RALPH E. E (ed.)., - 1975: *Pattern and Process: Research In Historical Geography,* Howard University Press, Washington DC.

RAMSAY, W M., - 1898: *The Cities and Bishoprics of Phyrgia*, c. I-II, Oxford.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

RAMSAY, W. M., - 1960: *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası* (The Historical Geography of Asia Minor, *trc. Mihri Pektaş)*, MEB, Ankara.

ROBIN A. B., - 1993: *Historical Geography: Through the Gates of Space and Time*, Arnold Publications Series.

SAUER, C. O. – 1889: *Agricultural Origins And Dispersals; The Domestication Of Animâls And Foodstuffs*, Cambridge.

SAUER, C. O. – 1987: *A Tribute. Corvallis, Or*: Association of Pacific Coast Geographers, Oregon.

SAUER, J. D., - 1993: *Historical Geography of Crop Plants*: A Select Roster, CRC Press Boca Raton, Florida.

SERGÜN, Ü., - 1990-91: "Yeryüzünün Nüfuslanması Sürecinde Gelişme Evreleri", *İst. Üniv. Ed. Fak. Sosyoloji Dergisi*., (2), İstanbul.

ŞAHİN, C., - 2001: "Türkiye'de Tuza Atfedilen Yer Adları", *Tuz Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayn., No.217, İstanbul.

TANOĞLU, A., - 1964: "Coğrafya Nedir", *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg*. 7, sayı: 14, İstanbul.

TANOĞLU, A., - 1966: *Beşerî Coğrafya Nüfus ve Yerleşme*, c. I, İst. Üniv. Yayn. no: 1183, Ed. Fak. Coğrafya Enst. neşri. no: 45, Baha Matbaası, İstanbul.

TEZER, S., – tarihsiz: *Türkiye Haritacılığının Tekamülü ve Havaî Fotometri*, Aydın Halkevi Neşriyatı, No:10, Konferanslar Serisi No: 3

TUNCEL, M., - 1974-77: "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not", *İst. Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi* (sayı: 20-21 den ayrı baskı), İstanbul.

TUNCEL, M., - 1980: "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış", *İst. Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi*, sayı: 23, İstanbul.

TUNCEL, M., - 1981: "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan* (ayrı basım), Ed. Fak. Matbaası, İstanbul.

TUNCEL, M., - 1981: "Türkiye'de Doğal Olaylar Sonucunda Yer Değiştiren Kentler", *İstanbul Yerbilimleri,* İst. Üniv. Yer Bilimleri Fak. Yayın Organı, c. 1, sayı: 1-2, Ekim, İstanbul.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com
ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

TUNCEL, M., - 1996: *Nevşehir Yöresi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayn. no: 1827, Tanıtma Eserleri Dizisi no: 70, Ankara.

TUNCEL, M., - 1996: *Bitlis Şehri (Tarihi Coğrafya Açısından Yaklaşım)*, Coğrafya Araştırmaları, sayı. 4.

TUNÇDİLEK, N., - 1980: "Türkiye'de Kır Yerleşmesinin Gelişimi ve Evrimi", *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg.*, 80/23, İstanbul.

TUNÇDİLEK, N., - 1986: *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İst. Üniv. Yayn. no: 3367, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Yayn. no: 4, İstanbul.

UNWIN, T., - 1996: *Wine and the Vine: An Historical Geography of Viticulture and the Wine Trade* Routledge.

VANCE, J. E., - 1990: *Capturing The Horizon: The Historical Geography of Transportation Since The Sixteenth Century,* Johns Hopkins University Press Baltimore, Maryland.

YALÇINLAR, İ., - 1987: "Türkiye'deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmelerindeki Jeomorfolojik Temeller", *İst. Üniv. Coğrafya Enst. Derg.*, c. VIII, sayı: 16 (ayrı basım), İstanbul.

YALÇINLAR, İ., - 1990: *Türkiye'de Eski Çağ İnsanlarının Bazı Faaliyet ve Eserlerinde Coğrafî Etkiler* (X. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım), TTK., Ankara.